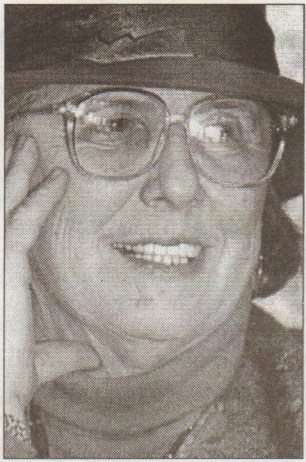

Mariana Șenilă-Vasiliu

...ideea editării textului în trei limbi ridică mari dificultăți de traducere, iar a face o astfel de muncă de una singură nu-i puțin lucru: trebuie găsit echivalentul corect și expresiv în franceză, engleză și română, mai cu seamă dată fiind exprimarea concisă și pitorească din vorbirea brâncușiană.

cartea de artă

Pe marginea unui volum fundamental

Sorana Georgescu-Gorjan, Așa grăit-a Brâncuși...

„Te-ai plasat în fals ca să explici adevărul, iar eu m-am plasat în adevăr ca să spun neadevărul.”

Brâncuși

În jurul marilor personalități s-au țesut, încă din timpul vieții lor și mai abiter încă după dispariție, fel de fel de legende, ce și cum au gândit, precum și vorbele memorabile pe care le-au rostit. Cu cât distanța de la moartea lor crește, se umflă și se distorsionează proporțional toate acestea, încât, până la urmă sâmburele de adevăr este acoperit de fel de fel de excrescențe și false interpretări care riscă să-l facă de nerecunoscut.

Ghidată de înțeleapta afirmație a lui V.G. Paleolog, după care „Trebuie vorbit cu sfială despre aforismele lui Brâncuși, temându-ne de a nu-i petrece lui ceva ce niciodată nu i-a aparținut și, deci, nu a folosit ca atare”, distinsa doamnă a brâncușologiei românești Sorana Georgescu-Gorjan a dat, după o îndelungată și stăruitoare cercetare de zece ani, volumul *Așa grăit-a Brâncuși* (Ed. Criterion Publishing, București, 2010), un îndreptar în care corijează, cu modestie, dar ferm, neglijențele în manipularea cugetărilor și textelor brâncușiene, falsele atribuiri și interpretări, defectuoasele traduceri de care au avut parte acestea.

La haosul creat în domeniul aforistic și al textelor lăsate de sculptor, în mod paradoxal, a contribuit chiar universalitatea artei sale, interesul pe care opera și omul l-au suscitat cercetătorilor de cele mai diverse naționalități – americani, francezi, englezi, vorbitori de limbă germană și, bineînțeles, români – de unde și preluările sui-generis de către aceștia, care fie au tradus incorect textele, fie spusele, fie le-a scăpat sensul exact al cuvintelor. Traducerile, de exemplu, le-au jucat multe feste celor care s-au încumetat să le facă în necunoștința de cauză a originalului. Într-un număr din „Revue roumaine de l'histoire de l'art”, Barbu Brezianu a tradus un text brâncușian din română în franceză. Fără să aibă cunoștința de originalul românesc, altcineva a făcut o retroversiune a textului tradus de Barbu Brezianu, din franceză înapoi în română... Lesne de imaginat cum arăta textul cu pricina după acest allez-retour. La fel, descifrarea incorectă a unui cuvânt – „joie” în loc de „foi”, a dat peste cap sensul celor spuse de sculptor. La fel, reproducerea incompletă a unui facsimil a dus la trunchierea unui titlu. Și altele și altele despre care mi-a vorbit d-na Sorana Georgescu-Gorjan pe când acest volum era în curs de pregătire pentru tipar.

Cu „academică acribie”, cum s-a exprimat Matei Stârcea Crăciun la lansarea volumului la Târgul de carte „Gaudeamus” de anul acesta, autoarea le-a dat cercetătorilor un instrument de lucru atât de necesar și atâta timp așteptat. De ce i-a revenit tocmai Soranei Georgescu-Gorjan această uriașă sarcină de a face igienă documentară, ei și nu altcuiva? Pentru că e o muncă grea, suprasolicitantă, care cere răbdare, metodă și mult suflet, tot lucruri la care în vremea asta grăbită nimeni nu vrea să se înhame. Mai apoi, problema Brâncuși e o chestiune ereditară, moștenită de la tatăl domniei sale, inginerul Ștefan Georgescu-Gorjan, colaboratorul lui Brâncuși și autorul concepției tehnice a turnării Coloanei. Om de înaltă probitate morală, după pierderea stenogramelor convorbirilor purtate cu Brâncuși în perioada când a fost închis la Canal, a refuzat să refacă din memorie discuțiile purtate cu sculptorul, lucru pe care alții cu veselie și în inconștientă aproximație, mai puțin cunoscători ai lui Brâncuși, l-au făcut în dauna adevărului. Nici că mai e de mirare că autoarea volumului *Așa grăit-a Brâncuși* procedează identic: până nu are în față textul olograf al sculptorului, până nu e consemnat sub semnătura lui, nu-i dă drumul în lume textului. Dacă nu are acces la el, caută sursa cea mai credibilă și abia apoi, cu respectiva

specificare, își însușește textul în cartea sa. „Dacă autenticitatea textelor olografe este indubitabilă, garanția autenticității o au și textele tipărite de interlocutori în timpul vieții sculptorului și de care acesta avea cunoștință” – explică ea în prefață.

Nimic nu este lăsat la voia întâmplării în volumul *Așa grăit-a Brâncuși*, totul este rodul unei munci de migală, de bijutier care restaurează un obiect prețios îndepărtând cârpăcelile grosolane ale unor nepricepuți spre a-l restitui în forma originală. Însuși titlul volumului, care trimite cu gândul la Nietzsche și al său celebru *Așa grăit-a Zaratuștra*, nu este ales întâmplător, el sună ca un avertisment dat cititorului: acestea sunt adevăratele vorbe ale lui Brâncuși și nu altele; așa a spus Brâncuși și nu altminteri; acesta este înțelesul autentic al celor rostite de el și nu răstălmăcirile care circulă. Fermitatea titlului este cu atât mai îndreptățită cu cât nu-s trei autori care să citeze identic un aforism ori un text. Cunosce acest lucru din propria-mi experiență. Pe când lucram la eseul „O opinie despre controversata relație Brâncuși-Rodin” (vol. *Brâncuși altcum*, Ed. Tiparg, Pitești, 2008) am dat peste mai multe variante ale răspunsului pe care artistul român l-ar fi dat lui Rodin când acesta l-a invitat să lucreze în atelierul său. În locul simplului și directului „*Il ne pousse rien sous les grands arbres*” (apud S.G.-Gorjan), răspuns asumat de Brâncuși însuși în catalogul expoziției de la Londra din 1952, după felul de a fi al fiecăruia – „le style c'est homme” – vorbele au fost redatate/interpretate în fel și chip: „Sub copacii falnici abia dacă mijec mânățarci și melci” – V.G. Paleolog; „La umbra marilor copaci nu cresc vlăstare tinere” – I. Jianu; „La umbra marilor stejari nu crește decât iarbă nevolnică”, nu-mi amintesc „autorul”; „Nimic nu se înalță la umbra măreților arbori”, C. Zărnescu. După câte se vede umflările stilistice se trag de la inflația de adjective, coautorilor exprimarea brâncușiană părându-li-se prea frustră. Păcatul „îmbunătățitor” vine dintr-o neînțelegere crucială: dacă forma de exprimare artistică era radicală, mergând până la esență, era imposibil ca vorbirea sa să se abată de la această regulă.

În cartea sa *Aforismele și textele lui Brâncuși* (de care, în lipsa altor surse, m-am servit și eu până la apariția volumului la două mâini, Doina Lemny și Cristian-Robert Velescu, *Brâncuși inedit. Însemnări și corespondență românească*), C. Zărnescu corectează „logic” și interpretează fantezist-literar multe dintre cugetările brâncușiene. Zice Brâncuși (apud S.G.-Gorjan): „*Nous sommes sur une sphere, nous jouons avec d'autres spheres, nous les combinons, nous les faisons chatoyer*”. În varianta C. Zărnescu: „Noi ne aflăm într-o sferă, însă ne jucăm cu alte sfere (lipsește virgula). Le combinăm și le facem să strălucească”. De ce „într-o sferă” și nu „pe o sferă”? De ce pune punct în loc de virgulă și de unde „însă” care nu există în text? Iarși, zice Brâncuși (apud S.G.-Gorjan): „*«Cumintenia Pământului» a fost încercarea mea de a da de fundul mării cu degetul arătător*”. Deși textul este în limba română, d-lui C. Zărnescu părându-i-se prea puțin „adâncul mării” îl traduce cu „fundul oceanului”, iar în paranteză, fără a specifica faptul că adaosul îi aparține, explică „încercarea de a atinge vechimea, arhaicul”. C. Zărnescu nu e singurul care a păcătuțit prin astfel de „îmbunătățiri”, dar la a patra ediție e, desigur, cel mai citit și cel mai citat colecționar de aforisme brâncușiene...

În haosul așa, când aforismele și textele autentice se amestecă cu interpretările sui-generis, cu preluările tale quale, cu corijări deformate ori pur și simplu cu exerciții literaturizante, era necesar, odată și odată, să se facă ordine. Întâia tentativă le-a aparținut Doinei Lemny și lui

Cristian-Robert Velescu – *Brâncuși inedit. Însemnări și corespondență românească*” (2004, Ed. Humanitas), dar asta s-a putut face abia după ce arhiva Brâncuși, păstrată cu suspectă gelozie de soții Natalia Dumitrescu și Alexandru Istrati, a fost donată Muzeului Național de Artă Modernă de la Centrul Pompidou, de ultimul moștenitor, Theodor Nicol. De ce s-a întârziat atâta cu donația, n-am înțeles. Anterior, în 2003, a apărut la Paris, sub îngrijirea doamnelor Marielle Tabart și Doina Lemny, o selecție a cugetărilor lui

Sorana Georgescu-Gorjan alături de portretul tatălui său, inginerul Ștefan Georgescu-Gorjan, Paris, Expoziția «Fața ascunsă a Coloanei», Paris, 2007.

Brâncuși sub forma unui catalog intitulat *La Dation Brâncuși, dessins et archives*. Cu toate acestea, au continuat să fie colportate, verbal și în scris, variante defectuoase ale aforismelor lăsate de sculptor. Excelent documentat, însă prea stufos – 500 de pagin – *Brâncuși inedit* s-a dovedit însă greu de folosit. Se simțea nevoia a ceva metodic și simplificat, bine structurat, în genul unui dicționar, iar acest deziderat a fost dus la bun sfârșit de Sorana Grigorescu-Gorjan.

Ușor de folosit – da, însă greu de alcătuit, *Așa grăit-a Brâncuși* este operă capitală pentru autoarea și carte de căpătâi pentru cei interesați de problema Brâncuși. Dificultățile au fost multiple, începând cu accesul la textele originale și departajarea lor de rest. Numai cineva dotat cu o imensă răbdare și harul unui temeinic cercetător putea duce o astfel de muncă la capăt. Puțin spectaculoasă, cartea de-nei S.G.-Gorjan este în schimb profundă și judicios alcătuită.

În primul rând ideea editării textului în trei limbi ridică mari dificultăți de traducere, iar a face o astfel de muncă de una singură, nu-i puțin lucru: trebuie găsit echivalentul corect și expresiv în franceză, engleză și română, mai cu seamă dată fiind exprimarea concisă și pitorească din vorbirea brâncușiană. Apoi, aforismele au circulat în trei limbi, deci trebuie stabilită proveniența originalului – muncă de detectiv. În fine, în ce ordine trebuie așezate textele în cele trei limbi: în română, limba maternă a sculptorului?, în franceză, limba cel mai des folosită de artist?, sau în engleză, limbă de cea mai mare circulație și în care s-au publicat cele mai multe studii, exegeze și volume despre Brâncuși în străinătate? Soluția găsită a fost simplă, eficace și corectă: mai întâi originalul, indiferent de limba în care a fost scris sau rostit, după cre au urmat traducerea în celelalte două limbi. Pentru recunoaștere, textele olografe au fost marcate cu asterisc, iar originalele cu bold. Acolo unde nu au existat traduceri autorizate de vreunul dintre exegeții cunoscuți ai operei brâncușiene – Carola Giedeon Welcker, Teja Bach, Tacha Spear, Sideny Geist, Malvina Hoffman, David Lewis, Dorothy Dudley, Natalia Dumitrescu, Alexandru Istrati, Doina Lemny, Marielle Tabart, Ionel Jianu, Barbu Brezianu, Ștefan Georgescu-Gorjan (tatăl autoarei), V.G. Paleolog, Petre Pandrea – autoarea și-a luat dificila sarcină a traducerii, semnând modest, doar cu inițialele S.G.-G.

Brâncușiana

Moștenire cu probleme, licitație cu folos

Atunci când spre sfârșitul vieții, Brâncuși a spus: „Când nu voi mai fi, vă vor sfâșia păsările de pradă”, habar n-avea cât de profetice erau vorbele sale. După moarte, asupra sculptorului s-au aruncat fel de fel de prădători și necrofagi. De la hultani la muște, cu toții profită. Degaba se speră că într-o bună zi toate acestea se vor sfârși și că în mormântul său din cimitirul Montparnase, înghesuit de „moștenitorii” care s-au astrucat peste oasele lui, sculptorul își va afla în cele din urmă liniștea. Când nimeni nu se așteaptă, ies la lumină fel de fel de lucruri, puține bune și destule rele. Exegeze strălucite privind opera sa se încrucișează cu volume în care autorii bat câmpii; apar „noi brâncuși”, ready made marca L.R.S.; desene și opere autentice sunt respinse de la cumpărare de statul român pe motiv de lipsă de bani, în timp ce sume uriașe sunt risipite pe fel de fel de frunze, festivisme și alte lucruri neghioabe; cunoscute sculpturi brâncușiene sunt disputate aprig între „moștenitori”, altele dispar din țară și apar la licitații la dracu-n praznic; sculpturi autentice sunt declarate copii sau falsuri, iar cele false sunt autentificate sub semnătură de critici iresponsabili. Însuși ansamblul de la Târgu Jiu a avut de suferit de pe urma bunelor intenții, dar cu bune intenții e pavat și iadul...

Deși Brâncuși a stipulat moștenire în testamentul său cui anume lasă moștenire bunurile sale, avaturile lor nu par să aibă capăt. Juridic, lucrurile sunt limpezi: el a lăsat absolut tot statului francez și pe această temă orice discuție e de prisos. Pentru români însă, dezmoștenirea va rămâne o rană veșnic deschisă, nu pentru că sculptorul a donat atelierul său Franței, ci pentru că vina pentru a ceea ce s-a întâmpălat ne aparține. În fond, nici statul francez nu știe în ce măsură merita acel dar ceresc. Cu excepția achiziționării a două sculpturi în timpul vieții artistului, nu se arătase nici mărinimos și nici interesat de arta lui, așa cum fuseseră americanii, de exemplu. Dar asta-i altă poveste. Oricum referirea la „păsările de pradă” (*les vautours*, în original) nu se referea la vulturii carpațici...

În timpul interviului pe care i l-am luat la Paris în 1991 lui Ionel Jianu, care până atunci vorbise ca un somnambul în transă – era foarte bolnav și o lună mai târziu a decedat –, la auzul numelor lui Alexandru Istrati și al Nataliei Dumitrescu s-a dezmeticit brusc și plin de revoltă i-a acuzat pe cei doi că au sustras arhiva lui Brâncuși pe care au folosit-o în scopuri personale. Adevărul spuselor lui a fost confirmat de cele două procese pe care Muzeul național de artă modernă parizian le-a intentat soților Dumitrescu-Istrati în vederea recuperării arhivei. Dar, cum scrie Doina Lemny în introducerea la volumul *Brâncuși inedit. Însemnări și corespondență românească* (ediție Doina Lemny și Cristian-Robert Velescu, Ed. Humanitas, 2004), pe care a intitulat-o sugestiv *Arhiva Brâncuși – sfârșitul unei aventuri, „cele două procese care le-au fost intentate de către muzeu n-au făcut decât să le întărească hotărârea de a publica această arhivă pe cont propriu, în integralitatea ei”*. Așa a fost publicat, la Editura Flamarion, volumul *Brâncuși*, autori N.

Structurarea volumului pe capitole distincte, în număr de 13 – „Brâncuși despre artă și artiști”, „Brâncuși despre metode și materiale”, „Brâncuși despre proiectele sale”, „Brâncuși despre sculpturile sale”, „Brâncuși despre arta altor artiști”, „Lucrurile lui Brâncuși”, „Brâncuși despre sine”, „Fabulele lui Brâncuși”, „Metaforele lui Brâncuși”, „Brâncuși despre Dumnezeu”, „Brâncuși despre locuri și popoare”, „Cugetările lui Brâncuși pe diverse teme”, „Constantin Brâncuși, un rezumat al multor conversații, de M.M.” – cărora li se adaugă o bogată și necesară bibliografie, precum și indexul surselor fac din *Așa grăit-a Brâncuși* un important și prețios izvor documentar, nu doar referitor la aforisme, ci la însăși opera sculptorului. Odată făcută lumină în acest domeniu, însăși interpretarea artei sale va avea de câștigat, căci izsele și arta lui sunt congruente. Scriind despre Brâncuși, Carola Giedeon Welcker, biografa sa,

Dumitrescu și Al. Istrati, prefațat de ex-președintele Centrului Pompidou, Pontus Hulten. La această informație, Doina Lemny mai adaugă experiența personală cu „moștenitorii” sculptorului. În timp ce își pregătea teza de doctorat a apelat la Natalia Dumitrescu, pe care a rugat-o să-i vorbească despre soarta arhivei rămase „în proprietatea ei și a soțului ei”. În loc de orice răspuns, N. Dumitrescu a trimis-o să consulte volumul publicat în 1986, lucru ce dovedește încăpățânarea de a se folosi în exclusivitate de arhiva sustrasă și de a bara accesul oricui ar fi dorit s-o consulte.

În testamentul redactat de Brâncuși la 12 aprilie 1956 se stipulează clar: „Las moștenire statului francez, pentru Muzeul național de artă modernă, absolut tot ce se va afla în ziua morții mele în atelierele mele situate în Paris, Impasse Ronsin II, excepție făcând doar banii lichizi, titlurile sau valorile care s-ar putea găsi aici și care vor reveni legatarilor mei universali. Această dispoziție testamentară este făcută spre a însărcina statul francez cu reconstituirea unui atelier cu operele, schițele, uneltele, masa mea de lucru, mobilele mele, de preferință în sălile Muzeului național de artă modernă”. Specificarea ABSOLUT TOT nu înseamnă nici „TOT”, așa cum interpretează dispoziția testamentară Doina Lemny, care prin „tot” înțelege „sculpturile, mulajele, desenele, fotografiile, uneltele de lucru, mobilierul, instrumentele muzicale (o vioară și o chitară), fondul fotografic, discoteca și arhivele, cărora artistul le acordă o atenție deosebită, fapt dovedit de grija cu care păstrase orice hârtie, plic sau chiar foi de hârtie goală, fără însemnări” –, cu atât mai puțin fără arhiva sustrasă de legatarii universali, precum și obiectele personale care i-au aparținut, care s-au alăturat ilegal arhivei. Expresia ABSOLUT TOT nu e nici TOT și cu atât mai puțin PARȚIAL, așa cum au „înțeles” N. Dumitrescu și Al. Istrati.

După dispariția lui Al. Istrati – în 1991, și a Nataliei Dumitrescu – în 1997, succesorul lor, Theodor Nicol, a reparat în mare parte prejudiciul adus de cei doi integralității moștenirii Brâncuși. El a restituit arhiva Muzeului Național de Artă Modernă printr-un act – *dation*, în franceză – care juridic avea dublă calitate, adică donație în schimbul scutirii de taxe succesoriale. În luna noiembrie 2001, după 45 de ani de la semnarea testamentului de către sculptor, chestiunea moștenirii părea definitiv încheiată. Surpriză însă! La 30 noiembrie 2010, cunoscuta galerie ARTCURIAL de la Paris a scos la licitație „Lotul 108” cu trei sculpturi (în altă parte scrie șase) de Brâncuși, precum și diverse obiecte de uz zilnic și personale, precum și douăzeci de piese de mobilier care i-au aparținut sculptorului român. Toate proveneau de la Theodor Nicol, moștenitorul soților Dumitrescu-Istrati. Se estima ca din vânzarea acestora să se obțină o sumă undeva între 1,5 și 2 milioane de euro. Tien-tien!, cum ar zice francezul.

Piesa de rezistență a licitației a fost o sculptură combinatorie datând din anii 1933-1935 intitulată

remarca tocmai această calitate a aforismelor brâncușiene care „aruncau adesea lumini fulgurante asupra intențiilor sale artistice sau asupra genezei operelor”, un motiv cu atât mai întemeiat pentru a opri incontinentele „interpretări” nelalocul lor.

Mintea limpede, ochiul ager, instinctul sigur și o perfectă cunoaștere a domeniului Brâncuși sunt calitățile care au îndreptățit-o pe Sorana Georgescu-Gorjan să calce pe acest teren minat care este gândirea aforistică a lui Brâncuși și i-au dat curajul de a face ordine în haosul de până la ea, care, după expresia omului de litere Alexandru Sever, sunt „traducerile întâmplătoare și infidele (...) și împrumuturile echivoce”.

Din păcate, publicarea volumului *Așa grăit-a Brâncuși* a avut parte de avaturii până să apară pe piață; a fost împărțit într-un număr mic de exemplare; a avut parte de o prezentare grafică ce e departe de a-i pune în evidență calitățile

„Sărutul”. Înaltă de 95 cm, ea este compusă din patru piese independente care, prin îmbinare au dat naștere unei sculpturi noi, cu simbol nou. Cum informațiile privind cele ce urmează provin de la site-ul ARTCURIAL mă voi mulțumi să le citez ca atare fără niciun alt comentariu. „Sărutul” în varianta combinatorie este format din: un pilon în gips care a servit drept prototip pentru pilonii Porții de la Târgu Jiu; o sculptură în piatră în formă de clepsidră; o alta circulară și încă una cioplită (?). Sculptura a fost făcută cadou soților Dumitrescu-Istrati în 1950, ca atare nu comportă niciun comentariu privind legalitatea vânzării ei de către succesor. În ideea susținerii valorii artistice a sculpturii în cauză au fost invocate semnalările critice ale lui Ionel Jianu din 1963 și ale autorilor volumului „Brâncuși” apărut în 1986 la Editura Flamarion. Estimat la 800.000-1.200.000 euro, „Sărutul” a fost adjudecat pentru 949.892 euro. Alte două lucrări de Brâncuși în fier forjat nu s-au vândut cu toată unicitatea lor – sunt singurele executate în această tehnică. S-au adjudecat în schimb: pipa sculptorului – valoare de pornire 5.000 de euro, vândută pentru 15.300 euro; două cuțite din inox folosite de artist, adjudecate pentru prețul de 7.900 euro; valiza cu care Brâncuși a părăsit în 1904 România – estimată la 3.000 de euro, adjudecată pentru 20.365; în fine, cutia poștală comună a lui Brâncuși și a soților Dumitrescu-Istrati a depășit toate așteptările – estimată la 7.000 euro, ea s-a vândut la un preț înșesit, de 43.910 euro. Restul obiectelor – 20 de piese de mobilier, câteva obiecte de uz zilnic ori de uz personal, nu și-au găsit cumpărători, dar nici zilele n-au intrat în sac. Total beneficiu – 1,5 milioane euro.

Îi urez lui Theodor Nicol să vândă și restul, inclusiv acele de tricot cu dopuri – nu știam că mama când înfigea dopuri în andreele făcea artă modernă! Un singur lucru întreb: cum au ajuns sculpturile în cauză – cu excepția „Sărutului” –, precum și celelalte lucruri scoase la licitație în posesia soților Dumitrescu-Istrati atunci când în testament era stipulat negru pe alb că Brâncuși lăsa ABSOLUT TOT Muzeului național de artă modernă, mai ales că, așa cum spunea Doina Lemny, sculptorul se arăta grijuliu până și cu foile de hârtie goale? Să fi prețuit în ochii săi mai mult hârtiile goale decât celelalte lucruri? Sau moștenitoarea „națională”, Natalia Dumitrescu a hotărât cu de la sine putere ce anume intra în ABSOLUT TOT și ce nu după cum îi dictau interesele?

Nu cred că Brâncuși a păstrat valiza cu care a plecat din țară de nevoie, își va fi cumpărat alta pentru călăriile ulterioare. Ea trebuie să fi avut o valoare sentimentală deosebită pentru sculptor: cu valiza aceea modestă pornise în 1904 să cucerească lumea și arta modernă. Cred de aceea că locul ei era în atelierul său reconstituit. Ca și cutia de scrisori în care primea vești din țară și din lumea largă. Valiza și cutia de scrisori făceau, fără echivoc, parte din acel ABSOLUT TOT. Care acum a fost scos la mezat. Au moștenirile soarta lor.

excepționale; editorul său, Gabriel Stănescu, a decedat chiar a doua zi după prezentare, fără să fi rezolvat problema imprimării numărului promis de exemplare. Rămâne doar speranța că o altă editură va relua tipărirea volumului în alte condiții, mai bune, așa cum merită, și că se va publica un tiraj suficient de mare care să acopere solicitările din țară și de peste hotare; că poate o editură străină își va asuma sarcina publicării lui în străinătate așa cum s-ar conveni. Or, poate, Institutul Cultural Român va da din banii pe care îi risipește cu atâta nonșalanță suma necesară publicării acestui volum ambasador al spiritualității românești.

Doamna Sorana Georgescu-Gorjan merită, odată cu felicitările noastre pentru excepționalul tur de forță al cărui rezultat este volumul *Așa grăit-a Brâncuși* și cele mai adânci mulțumiri pentru restituirea tezaurului aforistic brâncușian în forma sa autentică.

În testamentul redactat de Brâncuși la 12 aprilie 1956 se stipulează clar: „Las moștenire statului francez, pentru Muzeul național de artă modernă, absolut tot ce se va afla în ziua morții mele în atelierele mele situate în Paris, Impasse Ronsin II, excepție făcând doar banii lichizi, titlurile sau valorile care s-ar putea găsi aici și care vor reveni legatarilor mei universali. Această dispoziție testamentară este făcută spre a însărcina statul francez cu reconstituirea unui atelier cu operele, schițele, uneltele, masa mea de lucru, mobilele mele, de preferință în sălile Muzeului național de artă modernă”.